

INTERNATIONELLA
HANDELSHÖGSKOLAN
HÖGSKOLAN I JÖNKÖPING

Särkullbarnets rättsliga ställning

Är arvsskyddet tillräckligt enligt 2 kap 1 § ÄB?

Kandidatuppsats i affärsjuridik

Författare: Daniella Ceylan

Handledare: Anneli Linhard

Framläggningsdatum 2011-05-19

Jönköping maj 2011

Bachelor's Thesis in Commercial and Tax Law

Title:	The Legal position of a child from a previous marriage or relationship – is the inheritance protection sufficient according to 2 kap 1 § ÄB?
Author:	Daniella Ceylan
Tutor:	Anneli Linhard
Date:	2011-05-19
Subject terms	Arvsrätt, särkullbarn, familjerätt

Abstract

The high frequency of divorce in modern times results in blended families. In the newly formed families, it is easy to neglect a child from a previous marriage or relationship.

The purpose of this thesis is to examine whether the inheritance protection of a child from a previous marriage or relationship is sufficient or not.

In reason of the spouses contractual freedom, a digression can appear from the principle that heirs take equal fate. Essential for the determination of the direct heir's inheritance should therefore be the statutory portion. However, the statutory portion can be reduced. There are rules of apportionment to prevent the statutory portion from being reduced. The author of this thesis believes that rules of apportionment, in some cases, are difficult applied when the disfavoured transactions are not significant.

The regulation in 3 kap 1 § ÄB which intend to favour a child from a previous marriage or relationship, can lead to a disadvantage when applying 3 kap 8 § ÄB. A child from a previous marriage or relationship may lose the opportunity of inheriting their stepparent if he takes out his heritage directly at the death of his parent, according to 3 kap 1 § ÄB. Further, the author of this thesis believes that the application of 3 kap 8 § ÄB does not comply with the regulations underlying purpose. The purpose is to restrict the Swedish Inheritance Fund's inheritance when there are legitimate heirs to the inheritance of either spouse. The situation is therefore contradictive as inheritance goes to the Swedish Inheritance Fund when the first deceased spouse has a child from a previous marriage or relationship, which is the sole heir of the spouses. With that being said, the writer of this thesis believes that the inheritance protection of a child from a previous marriage or relationship cannot be regarded as sufficient.

Sammanfattning

Det framgår av den legala arvsordningen att bröstarvingar har bäst rätt till arv efter sin förälder. Vidare ska en jämn fördelning av arvet ske mellan bröstarvingarna. Syftet med denna uppsats är utreda huruvida särkullbarnets arvsskydd är tillräckligt.

Med anledning av makarnas avtalsfrihet samt rätt att förvalta sin egen egendom, kan inte principen om att bröstarvingar ”taga lika lott” stämma alla gånger. Ett testamente kan exempelvis nedsätta respektive öka olika bröstarvingars arv. Utgångspunkten vid fastställande av bröstarvingarnas arvsrätt bör därför vara laglotten. Dock kan laglotten inskränkas. De befintliga jämningsregler som förhindrar att laglottens storlek nedsätts, anser författaren, vara svårtillämpade då vissa transaktioner inte alltid är påtagliga.

Regleringen i 3 kap 1 § ÄB som åsyftar att gynna särkullbarnet kan leda till ett missgynnande vid tillämpning av 3 kap 8 § ÄB. Resultatet blir att ett särkullbarn går miste om möjligheten att ärva sin styvförälder om särkullbarnet tar ut sitt arv direkt vid sin förälder bortgång. Författaren anser vidare att tillämpningen 3 kap 8 § ÄB inte är förenlig med lagrummets bakomliggande syfte. Syftet är att inskränka Allmänna arvsfondens arvsrätt då det finns arvsberättigade arvingar till någon av makarna. Utfallet blir motsägelsefullt då arv tillfaller Allmänna arvsfonden när den först avlidne maken har ett särkullbarn vid livet. Ytterligare en aspekt som talar för att särkullbarnets arvsskydd inte kan betraktas vara starkt, är att den först avlidne makens arvingar i andra arvsklassen kan ärva den efterlevande maken trots att den första arvsklassen inte är uttömd. Med detta sagt, anser författaren att särkullbarnets arvsskydd är otillräckligt.

Innehåll

1	Inledning	1
1.1	Bakgrund	1
1.2	Syfte och avgränsning	2
1.3	Metod och material	3
1.4	Disposition	3
2	Arvsrätt	4
2.1	Legala arvsordningen	4
2.2	Fri föfoganderätt	5
2.3	Full äganderätt	6
2.4	Intressekonflikt	6
3	Regleringar till särkullbarnets förmån	8
3.1	Motverka olikartad arvsrätt	8
3.1.1	Arvsavstående	8
3.1.2	Laglott	9
3.1.3	Förstärkt laglott	11
3.1.4	Förskott på arv	12
3.1.5	Jämkning av förmånstagarförordnande	12
4	Reducera särkullbarnets arv	14
4.1	Arvsplanering	14
4.1.1	Äktenskapsförord	14
4.1.2	Bodelning under äktenskap	15
4.1.3	Gåva	15
4.1.4	Snedfördelning	16
4.1.5	Förmånstagarförordnande	16
4.1.6	Testamente	17
4.2	Basbeloppsregeln	18
4.3	Jämkning av bodelning 12 kap 2 § ÄktB	18
5	Efterarv	20
5.1	Kvotdel	20
5.2	Särkullbarnets omedelbara arvsrätt	20
5.3	Delade meningar om 3 kap 8 § ÄB	21
5.3.1	NJA 2005 s. 400	22
6	Analys	24
6.1	Taga lika lott	24
6.2	Arvsplanering	25
6.3	Intressekonflikt	28
6.4	Rätt att taga arv enligt 3 kap 8 § ÄB	29
7	Slutsats	32
	Referenslista	34

Förkortningslista

- FAL - Försäkringsavtalslag
- HD - Högsta domstolen
- HovR - Hovrätten
- Mot. - Motion
- NJA - Nytt juridiskt arkiv
- SCB - Statistiska centralbyrån
- SOU - Statens offentliga utredningar
- SvJT - Svensk Juristtidning
- TR - Tingsrätten
- ÄB - Ärvdabalken
- ÄktB - Äktenskapsbalken

Inledning

1.1 Bakgrund

Statistik från Statistiska centralbyrån (SCB) visar att skilsmässofrekvensen har ökat sedan 1970-talet. Antalet skilsmässor från år 1976 - 2009 har legat runt 20 000 stycken per år. Innan år 1975 var skilsmässostatistiken relativt låg, vilket är en stor avvikelse från 2009 års statistik. Antalet skilsmässor under 1960-talet låg runt 15 000 stycken per år.¹ Den höga frekvensen av skilsmässor i modern tid resulterar i ombildade familjer.

Särkullbarnets arvsrätt från båda de biologiska föräldrarna erkändes inte förrän år 1969 i Sverige. Innan dess kunde barnet endast ärva från den biologiska modern.² Släktbandet var inte var anledning nog för att grunda arvsrätt, utan det krävdes dessutom en social samhörighet för att ärva fadern. Ytterligare motiv som eliminerande särkullbarnets arvsrätt till fadern, var att den nya familjen kunde lida skada på grund av det okända barnet.³

Idag avgör släktbandet varje individs arvsrätt i Sverige.⁴ Varje bröstarvinge är arvsberättigad efter sin förälder och lagstiftaren menar att dess rättsliga ställning vid arvskifte ska vara likvärdig, 2 kap 1 § 2 st. ärvdabalken (1958:637) (ÄB). Av 2 kap 1 § 1 st. ÄB framgår även att bröstarvingar har bäst rätt till arv efter sina föräldrar. Det sagda antyder således på att bröstarvingars rättsliga ställning ska erläggas ett starkt värde, då lagstiftaren förespråkar om både rättvisa mellan dessa samt att bröstarvingarna ärver arvlåtaren med bäst rätt.

Då bröstarvingar kan ha olika bakgrund, dvs. att alla inte ingår i samma familj, kan det finnas intressen som vill åsidosätta särkullbarnets rättsliga ställning vid arv. Intressen som påverkar särkullbarnets rättsliga ställning kan vara att denne har dålig kontakt med sin förälder i den ombildade familjen, föräldrarnas vilja att kapa relationen till den gamla familjen samt den nya familjens påverkan på särkullbarnets förälder.⁵

¹Hämtad från Statistiska centralbyrån, datum för publicering: 2010-06-11, tillgänglig på: http://www.scb.se/Pages/TableAndChart_295659.aspx datum för hämtning: 2011-05-01

² Brattström, Margareta, *Rätt arv*, 2 upplaga, Iustus Förlag, Uppsala, 2007, s. 22.

³ Brattström, M, *Rätt arv*, s. 21 f.

⁴ Brattström, M, *Rätt arv*, s. 22.

⁵ Prop. 1986/87:1, *om äktenskapsbalk m.m.*, s. 81.

Den nya familjen kan finna ett stort intresse för arvsplanering samt liknande transaktioner för att undanhålla arv från särkullbarnet.⁶ Dessa metoder har oftast särkullbarnet ingen kontroll över, eftersom varje make bestämmer själv hur dennes tillgångar ska disponeras, 1 kap 3 § äktenskapsbalken (1987:230) (ÄktB). Särkullbarnet löper således risk, utan specialanpassade regler för denne, att bli arvlös.⁷

I och med att det är vanligt förekommet med ombildade familjer idag, samt bl.a. önskan om att undanhålla medel för särkullbarnet, anser jag att det är erforderligt med en utredning om särkullbarnets arvsskydd är tillräckligt.

1.2 Syfte och avgränsning

Syftet med denna uppsats är att utreda huruvida särkullbarnets arvsskydd är tillräckligt enligt 2 kap 1 § ÄB. Författaren ska redogöra för och granska hur starkt arvsskydd särkullbarnet har. Detta avgörs genom att bedöma huruvida det finns situationer som kringgår principen om att alla bröstarvingar ”taga lika lott”. Situationer där särkullbarnets arvsrätt missgynnas, på grund av reglering som egentligen ska vara till förmån för särkullbarnet, ska likväl vägas in i bedömningen. Ytterligare en aspekt som uttröner särkullbarnets arvsskydd, är huruvida bröstarvingens bäst rätt till arv kan kringgås.

Denna uppsats ska avgränsas till att behandla särkullbarnets rättsliga ställning när arvsrätten utlöses. Störst vikt ska läggas på arvsrätten efter särkullbarnets förälder i den ombildade familjen. Arvsrätten efter särkullbarnets styvförälder ska även behandlas i den mån särkullbarnets rättsliga ställning påverkas. Särkullbarnets rättsliga ställning påverkas inte om särkullbarnets förälder är i ett nytt samboförhållande eller nytt äktenskapsförhållande. Dock ska uppsatsen behandla äktenskapsförhållanden för att belysa en intressekonflikt mellan särkullbarnet och efterlevande make. Särkullbarn i förhållande till efterlevande sambo är inte av intresse i denna kontext då efterlevande sambo inte har någon arvsrätt till särkullbarnets förälder. Vidare ska relevanta förhållanden som pekar på skydd respektive hot för särkullbarnets arvsrätt lyftas fram i detta arbete. Uppsatsen ska främst ta sikte på den legala arvsordningen. Testamentsrätt kommer endast att beröras i den utsträckning som påverkar särkullbarnets arv. Uppsatsen kommer endast att behandla svensk rätt, då utländsk rätt skulle innebära ett alltför omfattande arbete.

⁶ Brattström, M, *Rätt arv*, s. 229.

⁷ Prop. 1986/87:1, s. 84.

1.3 Metod och material

I denna uppsats ska en deskriptiv metod⁸ användas för att redogöra för särkullbarnets arvs- skydd, samt metoder som avser att reducera särkullbarnets lott. En problemorienterad me- tod⁹ ska dessutom tillämpas på denna uppsats för att belysa de eventuella problem som lag- stiftaren inte har reflekterat över. Lagtext, förarbeten, rättspraxis, doktrin samt artiklar ska användas flitigt för att utreda rättsläget. Författaren använder sig främst av lagtext för att få ett tillförlitligt rättskällevärde. Förarbeten används bl.a. för att utröna regleringarnas bak- omliggande syften. Rättspraxis erläggs vidare värde för att bl.a. tydliggöra när olika jäm- kningsmöjligheter föreligger. Rättsfall som leder rättstillämpningen av svårdefinierbar lag- stiftning ska även behandlas. Doktrin används för att belysa rättsläget i en vidare omfatt- ning. Diskussioner som har förts av Justitieråd, professor i civilrätt samt rättschef i Justitie- departementet, angående rättstillämpning av lagrum belyses med hjälp av artiklar. Artiklar- na anger olika perspektiv och tolkningar på eventuella rättsförhållanden, vilket författaren anser vara av betydelse vid svårtolkade lagrum. Slutligen har statistik om skilsmässofre- kvens hämtats från SCB. Syftet med statistiken är att ge läsaren en bild om förekomsten av ombildade familjer idag, med tanke på skilsmässofrekvensen.

1.4 Disposition

I andra kapitlet behandlas arvsrätten översiktligt. En intressekonflikt mellan särkullbarnet och den efterlevande maken som kan uppstå i samband med att arvsrättens utlöses presen- teras kort. Vidare förklaras i samma kapitel innebörden av de två olika typer av disposition som förordnas om den avlidnes kvarlåtenskap. I tredje kapitlet behandlas lagstiftning som är anpassad för särkullbarnet, samt regleringar till särkullbarnets förmån. Fjärde kapitlet be- lyser de olika typer av arvsplanering, samt metoder som har till syfte att reducera särkull- barnets arv. I femte kapitlet handskas författaren med efterarv samt särkullbarnets förhål- lande till 3 kap 8 § ÄB. I sjätte kapitlet presenteras analysen, där en diskussion äger rum om huruvida särkullbarnets arvsskydd är tillräckligt. Avslutningsvis framträder författarens slutsats i sjunde kapitlet.

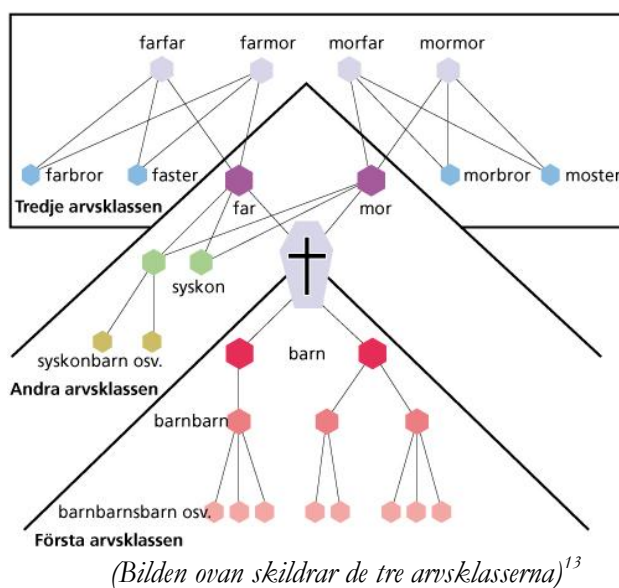
⁸ Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare, Ämne, material, metod och argumentation*, 2 upplaga, Norstedts Juridik, Vällingby, 2008, s. 29.

⁹ Sandgren, C, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare, Ämne, material, metod och argumentation*, s. 66.

2 Arvsrätt

2.1 Legala arvsordningen

Arvsrätten utlöses i samband med ett dödsfall och då ska den avlidne personens arvingar ta del av arvet, enligt 1 kap 1 § ÄB. När en make avlider efterlämnar denne en kvarlåtenskap. Denna kvarlåtenskap ska fördelas enligt lagen, men kan även fördelas genom den avlidna makens vilja. Här talas det om arvsrätt respektive testamentsrätt.¹⁰ Den i lagen stadgade fördelningen ska följas i de fall den avlidne inte har lämnat ett testamente efter sig.¹¹ I 2 kap ÄB uttrycks den s.k. parentelprincipen. Principen anger vilken arvinge som är arvsberättigad. Den arvsberättigade ska ha släktband närmast i ordningen efter den avlidne. Släktskapet fördelas i tre arvsklasser.¹² Den första arvsklassen omfattar den avlidnes avkomlingar, som likväl står närmast arvlåtaren på grund av släktbandet enligt 2 kap 1 § 1 p. ÄB. Om det inte finns bröstarvingar, står nästa arvsklass i tur att ärva den avlidne. Den andra arvsklassen omfattas av den avlidnes föräldrar och dess avkomlingar, 2 kap 2 § 1-2. st. ÄB. I den tredje arvsklassen är mor- och farföräldrarna berättigade att ta del av den avlidnes kvarlåtenskap. Farbröder, fastrar, moster och morbröder tillhör även denna arvsklass.

¹⁰ Brattström, M, *Rätt arv*, s. 16.

¹¹ Brattström, M, *Rätt arv*, s. 30.

¹² Brattström, M, *Rätt arv*, s. 31.

¹³Hämtad från nationalencyklopedin, datum för publicering: 2011-05-14,
http://www.ne.se/arv/118087#http://www.ne.se/modals/view_picture.jsp?sectionId=1180871 | facebook
datum för hämtning: 2011-05-17.

Vid införandet av Lag (1928:279) om arv upprättades en begränsning som berörde den tredje arvsklassen. Begränsningen innebar att kusiners arvsrätt i förhållande till den avlidne slopades, vilket motiverades av att det bör finnas en social samhörighet mellan den avlidne och arvtagaren. Den sociala samhörigheten antogs styrka den avlidnes önskan om arvets fördelning.¹⁴

När sedan den som har bäst rätt till arv dör, ska dennes avkomlingar träda i dennes ställe som arvtagare. Arvsrätten i nedstigande led betecknas som istadarätten.¹⁵ Principen inskränks i tredje arvsklassen med anledning av att kusiner inte har någon arvsrätt, som tidigare nämnt i uppsatsen.¹⁶ En arvinge i en arvsklass blir endast behörig att ärva den avlidne om den föregående arvsklassen är uttömd, enligt Successio ordinum principen.¹⁷ Störpalgrundsatsen är ytterligare en princip som utfärdar bestämmelser om den svenska arvsrätten. Principen går ut på att den avlidnes kvarlåtenskap ska fördelas lika mellan varje led i en arvsklass.¹⁸ Samtliga principer som nämnts ovan påträffas i 2 kap. ÄB.

2.2 Fri förfoganderätt

3 kap 1 § ÄB föreskriver att den efterlevande maken ska ärva sin makes kvarlåtenskap framför makarnas gemensamma barn. I förarbeten motiveras detta genom att barnen troligtvis är tillräckligt gamla när ena föräldern dör och därför bör de kunna försörja sig själva. Om barnet fortfarande är litet vid någon av föräldrarnas frånfälle kan det finnas livförsäkringsförmåner och barnpensioner som säkrar barnets försörjning. Den efterlevande maken har större behov av arvet för att kunna sitta i ett orubbat bo.¹⁹ Den legala arvsordningen medger den efterlevande makens arvsrätt med fri förfoganderätt. Den fria förfoganderätten för den efterlevande maken återfinns i 3 kap 2 § 1 st. ÄB. Där framgår det att när den efterlevande maken dör ska den först avlidne makens efterarvingar överta hälften av den efterlevande makens totala kvarlåtenskap.

¹⁴ Brattström, M, *Rätt arv*, s. 36.

¹⁵ Brattström, M, *Rätt arv*, s. 32.

¹⁶ Brattström, M, *Rätt arv*, s. 36.

¹⁷ Brattström, M, *Rätt arv*, s. 31.

¹⁸ Brattström, M, *Rätt arv*, s. 32.

¹⁹ Prop. 1986/87:1, s. 83.

Ett arv med fri förfoganderätt innebär att den efterlevande maken får förfoga över den avlidne makes kvarlåtenskap. Vad denne är behörig att göra med arvet är bl.a. att förbruka, avyttra och även ge i gåva.²⁰ Av 3 kap 2 § 1 st. ÄB framgår att det inte är tillåtet att testamentera bort den avlidne makens kvarlåtenskap. Det går vidare att utläsa från samma paragraf att den efterlevande maken ärver med fri förfoganderätt när den avlidne maken efterlämnar efterarvingar. Om det inte finns efterarvingar kan den efterlevande maken ärva med full äganderätt.²¹

2.3 Full äganderätt

Den andra dispositionsformen av kvarlåtenskapen betecknas som full äganderätt. Full äganderätt innebär att arvtagaren får göra i princip vad som helst med arvet. Arvtagaren får även testamentera bort arvet. Enligt den legala arvsordningen blir denna form aktuell för den efterlevande maken när det inte finns någon efterarvinge till den först avlidne maken, 3 kap 2 § ÄB. När sedan den efterlevande maken avlider tillfaller all kvarlåtenskap den efterlevande makens arvingar.²² Makarnas gemensamma barn ärver med full äganderätt när båda föräldrar är döda. Ett särkullbarn kan dock ärva med full äganderätt direkt vid sin förälders frånfälle, 3 kap 1 § ÄB. Det finns alltså inget krav på att särkullbarnet ska vänta med sitt arv tills den efterlevande maken avlider.

2.4 Intressekonflikt

Om den avlidne maken har ett barn som inte är makarnas gemensamma kan situationen kompliceras. Den avlidne makens kvarlåtenskap uppmärksammas av främst två närstående parter. Den efterlevande maken och särkullbarnet har störst behov av arvet och båda parter intressen är motiverade. I förarbeten framförs särkullbarnet respektive den efterlevande makens intressen till arvet.²³ Det kan således råda en intressekonflikt mellan dessa två parter. Intressekonflikten tydliggörs i 3 kap 2 § ÄB. I lagrummet uppges vilken av parterna som har bäst rätt till arv. De gemensamma barnen får ge vika åt den efterlevande maken samtidigt som den efterlevande maken ska ge vika åt särkullbarnet. Den efterlevande ma-

²⁰ Agell, Anders, *Äktenskap samboende partnerskap*, 4 upplaga, Iustus Förlag, 2008, s. 222.

²¹ Brattström, M, *Rätt arv*, s. 77.

²² Grauers, Folke, *Ekonomisk familjerätt*, 7 upplaga, Thomson Förlag, Stockholm, 2008, s. 146.

²³ Prop. 1986/87:1, s. 83 f.

kens rättsliga ställning förbättras om makarna har gemensamma barn i detta sammanhang.²⁴ Då ärver efterlevande maken den avlidne makens kvarlåtenskap med fri förfogande rätt, 3 kap 1 – 2 § § ÄB. Det arv som den efterlevande maken förfogar över avser i detta fall de gemensamma barnens andelar. När efterlevande make avlider ska arvet tillfalla de gemensamma barnen. Denna typ av arv kallas efterarv.²⁵ I de fall makarna inte har gemensamma barn kan den efterlevande maken bli arvlös, förutsatt att den avlidne maken efterlämnar ett särkullbarn. Det innebär att den efterlevande makens rätt att ärva den först avlidne maken påverkas av förhållandena.²⁶ Särkullbarnets rätt att ärva sin förälder ska däremot vara oberoende av olika omständigheter, vilket framgår av 2 kap 1 § ÄB, om bröstarvinges bäst rätt till arv, samt 3 kap 1 § ÄB, om särkullbarns omedelbara arvsrätt.

²⁴ Brattström, M, *Rätt arv*, s. 77 f.

²⁵ Brattström, M, *Rätt arv*, s. 77 f.

²⁶ Brattström, M, *Rätt arv*, s. 78.

3 Regleringar till särkullbarnets förmån

3.1 Motverka olikartad arvsrätt

Jämställdhet mellan bröstarvingar har inte alltid varit lagstiftarens mål. Fullständig arvsrätt för barn från tidigare förhållanden tillerkändes relativt sent. Första indikationen på arvsrätt för sådana barn trädde ikraft år 1866. Arvsrätten avsåg barnets rättighet att ärva sin mor i en viss omfattning. År 1905 erkändes barnet fullständig arvsrätt efter sin mor. Följdriktigt ifrågasattes arvsrätt från faderns sida. Inte förrän år 1969 kunde utomäktenskapliga barn med säkerhet ärva sin far.²⁷

Utgångspunkten idag är att lagstiftaren ska motverka olikartad arvsrätt bröstarvingarna inbördes. Det framförda uppenbarar sig i 2 kap 1 § 2 st. ÄB. Lagstiftaren har fäst särskild uppmärksamhet på särkullbarnets bräckliga ställning då laglotten kvarhölls för att särkullbarnets arvsrätt inte ska försummas.²⁸ Särkullbarnets omedelbara arvsrätt infördes även för att bl.a. motverka den efterlevande makens möjlighet att nedsätta särkullbarnets efterarv.²⁹ Denna reglering återfinnes i 3 kap 1 § ÄB. Vidare finns det olika jämkningmöjligheter som är ämnade att tillförsäkra särkullbarnets arvsskydd, så som exempelvis jämkning av testamente i 7 kap 3 § ÄB (se 3.1.2 nedan). Regleringar till särkullbarnets förmån följer nedan.

3.1.1 Arvsavstående

När särkullbarnets förälder dör kan barnet ta del av kvarlåtenskapen direkt, 3 kap 1 § 1 st. 2 p. ÄB. Det kan dock finnas sociala aspekter som medför att barnet hellre vill vänta med att ta ut sitt arv. Särkullbarnet kan ha känt sig som en del av den nya familjen eller vill bli behandlad som makarnas gemensamma barn.³⁰ Ett arvsavstående till förmån för den efterlevande maken kan då göras gällande, enligt 3 kap 9 § ÄB. När särkullbarnet gör ett arvsavstående till förmån för den efterlevande maken ska särkullbarnet bli en efterarvinge. Särkullbarnets roll som efterarvinge medför att denne får ut sitt arv vid den efterlevande makens död. Arvet ska motsvara den andel som skulle tillfalla särkullbarnet av den först avlidne makens kvarlåtenskap. Andelen bestäms utifrån en kvotdelsrätt som ska beräknas vid

²⁷ Brattström, M, *Rätt arv*, s. 21 f.

²⁸ Prop. 1986/87:1, s. 81.

²⁹ Prop. 1986/87:1, s. 84.

³⁰ Brattström, M, *Rätt arv*, s. 78.

den först avlidne makens frånfälle. Det ska vidare konstateras att ett arvsavstående inte medför någon rätt till den efterlevande makens enskilda kvarlåtenskap, utan endast till den först avlidne makens egendom.³¹

För att klargöra de ekonomiska aspekterna vid ett arvsavstående av detta slag ska främst nämnas att arvet kan sjunka respektive öka i värde under tiden egendomen är i den efterlevande makens besittning. Det bör även erinras om att den efterlevande maken ärver särkullbarnets andel med fri förfoganderätt. Denna andel kan alltså den efterlevande maken förbruka under sin livstid.³² Kvarlåtenskapen kan avyttras, brukas och ges bort som gåva.³³ 3 kap 3 § ÄB skyddar dock efterarvingarna om en gåva minskar kvarlåtenskapen väsentligt, samt om handlingen ”utfördes utan tillbörlig hänsyn” till arvingarna. Ersättning ska då utgå från den efterlevande makens enskilda kvarlåtenskap till den först avlidnes arvingar.

3.1.2 Laglott

Den lott arvingarna ärver kallas för arvslott och utgör den avlidna personens kvarlåtenskap. När den avlidna maken har efterlämnat ett testamente reduceras arvingarnas arvslott till testamentstagarens förmån.³⁴ För att inte göra bröstarvingarna arvlösa skyddar laglotten bröstarvingarnas arvsrätt mot testamentariska förordnanden.³⁵ Laglotten är en ovillkorlig andel av kvarlåtenskapen som tillfaller bröstarvingarna.³⁶ Om denna andel inskränks har bröstarvingen rätt att påkalla jämkning av testamentet inom sex månader, 7 kap 3 § 1 st. samt 3 st. ÄB. Laglotten utgör halva arvsloten, 7 kap 1 § ÄB, och den andra halvan är testators disponibla kvot.³⁷

Med anledning av de ekonomiska samt sociala samhörigheter som stärker den avlidnes och bröstarvingens arvsband, syftar laglottsinstitutionen att tillförsäkra bröstarvingar del av arvet. Ytterligare ett syfte som laglottsinstitutionen strävar efter är att förhindra orättvisa mel-

³¹ Walin, Gösta, *Kommentar till ärvdabalken Del I (1-17 kap) Arv och testamente*, 6 upplaga, Norstedts Juridik, Visby, 2008, s. 147.

³² Walin, G, *Kommentar till ärvdabalken Del I*, s. 147 f.

³³ Agell, A, *Äktenskap samboende partnerskap*, s. 222.

³⁴ Grauers, F, *Ekonomisk familjerätt*, s. 138.

³⁵ Prop. 1986/87:1 s. 80.

³⁶ Saldeen, Åke, *Arvsrätt, en lärobok om arv, boutredning och arvskejfte*, 3 upplaga, Uppsala, 2006, s. 108 f.

³⁷ Grauers, F, *Ekonomisk familjerätt*, s. 138.

lan bröstarvingar.³⁸ Laglottsrätten förhindrar exempelvis föräldrar från att missgynna ena bröstarvingen genom ett testamentariskt förordnande där all kvarlåtenskap ska tillfalla den andra bröstarvingen.³⁹ Laglotten har varit ett omdiskuterat ämne sedan en längre tid tillbaka. Betänkanden från 1925⁴⁰ samt 1981⁴¹ har ifrågasatt laglottens existens. Laglotten tar hänsyn till både släktingars möjlighet att ta del av arvet, samt testators önskan om hur ifrågavarande egendom ska skiftas.⁴² I betänkanden från 1981, anförde familjelagsakkunniga skäl för att avskaffa laglotten med främst den efterlevande maken i åtanke. Familjelagssakkunniga utvecklade sin mening och anförde att en efterlevande make skulle åtnjuta säkrare skydd genom testamente om laglottsrätten avskaffades. Undersökningar pekade på att ett testamente sällan upprättas till förmån för någon utomstående. Efterlevande make var testamentstagare i de flesta fall och därför kan laglotten uppfattas som ett hinder i synnerhet för den efterlevande maken. Samhällsutvecklingen medförde vidare att en bröstarvinge inte var lika beroende av att ha arvet i sin besittning för att kunna försörja sig. Den ökade medellivslängden resulterade i att den först avlidne maken efterlämnade äldre bröstarvingar som i sin tur kunde försörja sig själva.⁴³

Argument som talar för laglottsinstitutionen är framförallt att särkullbarnens arvsrätt inte ska missgynnas. Varför särkullbarnet är mer utsatt än andra bröstarvingar kan förklaras på så sätt att barnet i den gamla familjen och föräldern i den nya familjen kanske inte har en stark relation till varandra. Vidare kan det finnas ett intresse av att kapa relationen till den gamla familjen. Den nya familjen kan även påverka föräldern till att missgynna sitt särkullbarn.⁴⁴ Av det anförda ansåg därför lagstiftaren att övervägande skäl talade för att laglottsinstitutionen skulle bevaras.⁴⁵

³⁸ SOU 1925:43, s. 298 f.

³⁹ SOU 1981:85, *Äktenskapsbalk*, s. 207.

⁴⁰ SOU 1925:43.

⁴¹ SOU 1981:85.

⁴² SOU 1981:85, s. 207.

⁴³ SOU 1981:85, s. 208.

⁴⁴ Prop. 1986/87:1, s. 81.

⁴⁵ Prop. 1986/87:1, s. 81.

3.1.3 Förstärkt laglott

Innan år 1928 kunde en gåva stå i missförhållande vid beräkningen av bröstarvingens laglott. Gåvan kunde vara ett sätt för arvlåtaren att minska kvarlåtenskapen genom att tilldela gåvor under livstiden till gåvotagaren. Genom detta förfarande kunde laglotten inskränkas betydligt då gåvan kringgick laglottens gränser. Samtliga bröstarvingar kunde drabbas av att laglotten reducerades. Det hörde heller inte till ovanligheterna att arvlåtaren kunde gynna ena bröstarvingen och missgynna den andra. Denna metod som kringgick laglotten var väldigt intressant om arvlåtaren hade ett särkullbarn. I och med 1928 års arvslag, infördes ett lagrum vars avsikt var att förse bröstarvingars laglott med ett starkare skydd mot ovan nämnda transaktioner. Denna reglering bevarades vid införande av dagens ärvdabalk.⁴⁶

Huvudregeln i 7 kap 4 § ÄB reglerar gåvor som likställs med testamente. En gåva som arvlåtaren ger bort ska räknas som en del av kvarlåtenskapen under vissa förutsättningar. Ena förutsättningen är att gåvogivaren ska eller tror sig ligga på sin dödsbädd vid fullbordande av gåvan. Den andra förutsättningen är att gåvogivaren behåller den fullbordade gåvans huvudsakliga nytta tills denne dör. Det ska alltså antas att gåvogivarens huvudsakliga syfte med gåvan är att ordna successionen.⁴⁷ När ifrågavarande gåva inskränker på bröstarvingens laglott ska den andel som nedsatte laglotten återgäldas till bröstarvingen. Om denna andel inte kan återgäldas ska ett motsvarande värde utges av gåvotagaren, 7 kap 4 § 1 st. ÄB. För att kunna göra återbäringsskyldighet gällande ska bröstarvingen väcka talan inom ett år från den tidpunkt bouppteckningen avslutades, 7 kap 4 § 2 st. ÄB. Gåvans värde ska inte beräknas från det tillfälle gåvan fullbordades, utan värdet ska fastställas från den tidpunkt gåvogivaren avled.⁴⁸

Det kan däremot finnas skäl att underlåta tillämpning att gåva ska likställas med testamente. Ordalydelsen i 7 kap 4 § 1 st. ÄB, ”om ej särskilda skäl äro däremot”, kan vara en rättfärdigande grund om kringgående av återbetalningsskyldigheten enligt huvudregeln. Om det på grund av huvudregelns hårda tillämpning följer ett otillfredsställande resultat i det enskilda fallet, anses det föreligga särskilda skäl.⁴⁹ I NJA 1942 s. 609 var gåvotagaren anställd hos gåvogivaren. Gåvan erhöles mindre än ett år innan gåvogivaren avled. HD ansåg att ifråga-

⁴⁶ SOU 1998:110, *Makes arvsrätt, dödsboförvaltare och dödförklaring*, s. 210 f.

⁴⁷ SOU 1998:110, s. 211 f.

⁴⁸ Brattström, M, *Rätt arv*. s. 180.

⁴⁹ Walin, G, *Kommentar till ärvdabalken Del I*, s. 235 f.

varande gåva inte skulle likställas med testamente. Gåvans värde skulle således inte räknas som en del av kvarlåtenskapen och därmed undanröjdes återbetalningsskyldighet gentemot bröstarvingar. Grunder som föranledde domslutet var att anställningen medförde sjuklighet som i sin tur nedsatte gåvotagarens arbetsförmåga. Anställningen utsträckte sig under en länge period och betalningen för arbetet var relativt låg.

3.1.4 Förskott på arv

Presumptionsregeln som återfinns i 6 kap 1 § ÄB tar endast sikte på gåvor som arvlåtaren tilldelar bröstarvingarna. Gåvor som bröstarvingen får från sina föräldrar antas vara ett förskott på bröstarvingens arv, om inget annat föreskrivs eller om det förekommer av omständigheter att annat var ämnat. Presumptionsregeln härrör från principen om att bröstarvingar taga lika lott. Om en bröstarvinge får en gåva utan något särskilt föreskrivet ska gåvans värde ingå i kvarlåtenskapen för att möjliggöra avräkning på bröstarvingens lott.⁵⁰ Däremot ska avräkning inte ske på bröstarvingens arvslott om gåvans värde överstiger dennes lott, 6 kap 4 § ÄB. Det följer vidare av 6 kap 5 § ÄB om avräkning inte kan fullgöras i förhållande till gåvans värde, ska istället avräkning i möjligaste mån ske. Alla gåvor där förälder står som gåvogivaren behöver inte vara avräkningsbara. Till gåvor som inte ska avräknas hör den typ där förälder fullgör sin underhållsskyldighet, 6 kap 2 § 1 st. ÄB. Det föreskrivs i paragrafens andra stycke att sedvanliga gåvor inte heller ska avräknas på bröstarvingens arv.

3.1.5 Jämkning av förmånstagarförordnande

När en individuell livförsäkring tecknas kan försäkringstagaren välja att införa ett förmånstagarförordnande, enligt 1 kap 2 § samt 14 kap 1 § Försäkringsavtalslagen (2005:104) (FAL). Försäkringsbeloppet som tillfaller förmånstagararen ingår då inte i den avlidne makens kvarlåtenskap, 14 kap 7 § 1 st. FAL.

Förmånstagarförordnande kan påverka både bröstarvingens och den efterlevande makens arvsrätt. För att förmånstagarförordnandet inte ska missgynna bröstarvingen eller den efterlevande maken kan 14 kap 7 § 2 st. FAL tillämpas. Där finns en jämningsregel som är applicerbar när ett förmånstagarförordnande medför ett oskäligt resultat för efterlevande make, bröstarvinge eller försäkringstagare. Av 14 kap 7 § 2 st. FAL framgår att vid oskälighetsprövningen ska hänsyn tas till försäkringstagarens skäl till förordnandet. Förmånstaga-

⁵⁰ Brattström, M, *Rätt arv*. s. 168.

rens samt den efterlevande makens eller bröstarvingens ekonomiska förhållanden ska även beaktas. I de fall efterlevande make är förmånstagare anses förordnandet sällan oskäligt gentemot makarnas gemensamma barn.⁵¹

I förarbeten framhålls att särkullbarnet kan vara den mest utsatta parten. Jämkningsmöjligheter är för handen när förälder uppsåtligen företar handlingar som leder till att särkullbarnet får ett minimalt arv, genom olika transaktioner, samtidigt som det finns ett förmånstagarförordnande. Det sagda gäller även om särkullbarnet inte är ekonomiskt beroende. Däremot kan föräldern ha legitima skäl för att missgynna särkullbarnet genom förmånstagarförordnande. Särkullbarnets halvsyskon kanske är yngre och därför kan det finnas ett intresse av att säkra det yngre barnets försörjning. Ett annat halvsyskon kanske är sjukt och behöver extra ekonomisk stöd.⁵²

I fallet NJA 1995 s. 423, hade en man fyra barn varav två var särkullbarn. Frun var förmånstagare i första hand och i andra hand var makarnas gemensamma barn förmånstagare av en försäkring. När frun dog trädde de gemensamma barnen i hennes ställe som förmånstagare av försäkringen. Vid den efterlevande makens, tillika särkullbarnens far, bortgång fick de två särkullbarnen endast ett litet arv. I realiteten fanns det däremot ett betydligt högre värde i dödsboet. Samtliga instanser ansåg att skälen för förmånsförordnanden samt parternas ekonomiska förhållande inte gav upphov till jämningsmöjlighet till särkullbarnens förmån. Dock ansågs det föreligga en jämningsmöjlighet av den orsaken att en förmögenhetsöverföring hade skett mellan makarna. Transaktionen hade i sin tur gynnat makarnas gemensamma barn medan särkullbarnen fick erhålla ett arv av ett ringa värde. Jämknings enligt 14 kap 7 § 2 st. FAL förelåg därmed.

⁵¹ Prop. 1986/87:86, om följdlagstiftning till äktenskapsbalken m.m, s. 105.

⁵² Prop. 1986/87:86, s. 105.

4 Reducera särkullbarnets arv

4.1 Arvsplanering

I ombildade familjer förekommer ett intresse av att hålla eventuella särkullbarn utanför ena makens kvarlåtenskap. Arvsplanering aktualiseras då i form av äktenskapsförord, bodelning, gåva, testamente, förmånstagarförordning, etc. I detta sammanhang avser makarna att gynna den nya familjen på bekostnad av särkullbarnet. Arvsplanering är en legitim aktivitet som berör reglerna i äktenskapsbalken och ärvdabalken.⁵³ I en motion⁵⁴ från riksdagen anfördes att särkullbarnets skydd mot arvsplanering var otillräckligt. I utredningen från 1998⁵⁵ fanns dock en konträr åsikt. De befintliga reglerna ansågs vara tillräckliga för att skydda särkullbarnets intresse.⁵⁶

1 kap 3 § ÄktB stadgar att varje make är ekonomiskt självständig. En make får råda över de egna tillgångarna samt svara för de egna skulderna. Avtal kan även komma till stånd mellan makarna i form av familjerättsliga avtal och förmögenhetsrättsliga avtal. En samstämmighet om äktenskapsförord eller bodelning faller under familjerättsliga avtal. Avtal mellan makarna som avser köp, byte eller gåva faller inom det förmögenhetsrättsliga området.⁵⁷ Nedan följer olika transaktioner av arvsplanering och metoder som kan undanhålla medel för särkullbarnet.

4.1.1 Äktenskapsförord

Det framgår av 7 kap 1 § ÄktB att makarnas egendom ska vara giftorättsgods om det inte följer av avtal eller villkor att egendomen istället ska vara enskild egendom. Makarna kan med hjälp av ett äktenskapsförord bestämma att egendom ska vara enskild, 7 kap 3 § 1 st. ÄktB. Ett äktenskapsförord kan vara ändamålsenligt när ena maken äger ett hus vars släkt har besuttit i flera generationer. Ekonomiska hänseenden bidrar även till att rättshandlingen utnyttjas.⁵⁸ När egendom omvandlas från giftorättsgods till enskild egendom ska den senare egendomen hållas utanför en eventuell bodelning, 10 kap 1 § ÄktB. När den avlidne maken

⁵³ SOU 1998:110 s. 201 f.

⁵⁴ Mot. 1993/94:L421, *Särkullbarnets arvsrätt*.

⁵⁵ SOU 1998:110.

⁵⁶ SOU 1998:110, s. 201.

⁵⁷ SOU 1998:110, s. 203.

⁵⁸ Agell, A, *Äktenskap samboende partnerskap* s. 95.

har ett särkullbarn kan ett äktenskapsförord undandra den efterlevande makens egendom från bodelningen, och tillförsäkra att arvet inte gynnar särkullbarnet.⁵⁹

4.1.2 Bodelning under äktenskap

Ett äktenskap upplöses vid äktenskapsskillnad eller när ena maken avlider, 1 kap 5 § ÄktB. Bodelning ska då förrättas vid äktenskapets upplösning, enligt 9 kap 1 § 1 st. ÄktB. Dock framgår det av 9 kap 1 § 2 st. ÄktB att bodelning även kan upprättas under bestående äktenskap, om makarna är eniga, och då ska även en skriftlig anmälan skickas till TR. Giftorättsgods är den egendom som ska omfattas i en bodelning men även enskild egendom kan ingå i boet om makarna är eniga, 10 kap 1 § samt 10 kap 4 § ÄktB.

Bodelningsförfarandet är det instrument som fördelar makarnas egendom.⁶⁰ Genom bodelning under äktenskap tydliggörs varje makes äganderätt. Ifrågavarande egendom förblir giftorättsgods och egendomen kommer att resultera i ännu en bodelning efter makes död.⁶¹ När en av makarna avlider kan 12 kap 2 § ÄktB (se 4.3 nedan) tillämpas vid makarnas slutgiltiga bodelning. Lagrummet ger den efterlevande maken möjlighet att behålla det egna giftorättsgodset.

4.1.3 Gåva

En gåva mellan makarna är ett förmögenhetsrättsligt avtal som återfinns i 8 kap 1 § ÄktB. Första stycket framhåller att allmänna regler om fullbordande av gåva ska tillämpas för att gåvan ska bli gällande makarna inbördes. För att gåvan ska erhålla starkare skydd kan gåvan registreras enligt 16 kap 2 § 2 st. ÄktB. Denna reglering underlättar rättsläget då allmänna regler om fullbordad gåva förutsätter att det har skett tradition. Makar som bor tillsammans har därför svårt att fullända detta krav när de har gemensam besittning av gåvan.⁶² 8 kap 1 § 2 st. ÄktB föreskriver att en gåva blir gällande mot gåvogivarens borgenärer om registrering har skett. Det föreskrivs vidare i lagrummet att en registrering inte alltid är avgörande för att en gåva ska bli gällande mot gåvogivarens borgenärer. Det förutsätts då att gåvan är gällande mellan makarna samt att den är av personlig beskaffenhet. Det krävs vidare att gåvans värde inte ska stå i missförhållande till gåvogivarens ekonomiska förhållanden.

⁵⁹ SOU 1998:110, s. 202.

⁶⁰ Eriksson, Anders, *Den nya familjerätten*, 8 upplaga, Norstedts Juridik, Stockholm, 2006, s. 22.

⁶¹ SOU 1998:110, s. 204.

⁶² SOU 1998:110, s. 205.

4.1.4 Snedfördelning

Under ett bestående äktenskap kan makarna genom en uppgörelse avgöra hur tillgångarna ska brukas och fördelas. Fördelningen kan föranleda att den ena maken äger övervägande del av samtliga tillgångar. Den andra maken svarar då för hushållets löpande utgifter. Metoden ger en snedfördelning av makarnas egendom och ger en oriktig bild om vem den riktiga ägaren till egendomen är. Konsekvent kan makarna utnyttja denna fördelning genom att bevara så mycket som möjligt av makarnas egendom inom den ombildade familjen.⁶³ När maken med minst egendom dör kan den efterlevande maken välja att behålla sitt giftorättsgods vid bodelningen med hjälp av 12 kap 2 § 1 st. ÄktB. Arvsrätten till den avlidne makens särkullbarn åsidosätts då det inte finns något att ta del av vid kvarlåtenskapen. Skulle istället särkullbarnets förälder, dvs. den oförmögne maken, överleva sin make kan egendom fortfarande undandras för särkullbarnet. Med tillämpning av 12 kap 2 § 1 st. ÄktB, kan särkullbarnets förälder välja att behålla sin obetydliga egendom, vilket skulle leda till ett ringa arv för särkullbarnet i framtiden. Denna metod missgynnar inte den efterlevande maken, eftersom makarna ärver varandra med fri förfoganderätt när gemensamma barn finns, enligt 3 kap 1 § 1 st. samt 3 kap 2 § 1 st. ÄB. Till följd därav kvarhålls egendomen inom den ombildade familjen. Särkullbarnet som missgynnas av egendomsfördelningens resultat bör dock kunna hävda dold samäganderätt för sin förälder.⁶⁴

4.1.5 Förmånstagarförordnande

Ett förmånstagarförordnande kan införas vid en individuell livförsäkring, enligt 1 kap 2 § samt 14 kap 1 § FAL. Detta är ett tillvägagångssätt för en make att lämna särkullbarnet i en onyttig ställning.⁶⁵ Av 14 kap 7 § 1 st. FAL följer att då en förmånstagarare är insatt ska försäkringsbeloppet hållas utanför den avlidnes kvarlåtenskap. Av detta går att utläsa att försäkringsbeloppet kommer att tillfalla förmånstagaren. Ett förmånstagarförordnande kan således insättas för att missgynna arvingar med bäst rätt till arv.⁶⁶

⁶³ SOU 1998:110 s. 206 f.

⁶⁴ SOU 1998:110 s. 206 f.

⁶⁵ Prop. 1986/87:86, s. 105.

⁶⁶ Prop. 1986/87:86, s. 105.

4.1.6 Testamente

Ett testamente med förordnande om full äganderätt till den efterlevande maken kan ha till syfte att reducera bröstarvingens arvsrätt, men kan även fylla funktionen att trygga den efterlevande maken att få sitta i ett orubbat bo.⁶⁷ Testamentets primära funktion är att tilldela kvarlåtenskap efter testators vilja, 11 kap 1 § ÄB. Rättshandlingen åsidosätter arvsordningen i viss utsträckning.⁶⁸ Dock begränsas testators vilja av bröstarvingens laglott, 7 kap 1 § ÄB. Laglotten tillgodoser bröstarvingens rätt att ta del av sin förälders arv. Vidare styrks laglottens betydelse i 7 kap 3 § om bröstarvingens rätt att påkalla jämkning av ett testamente. För att klargöra testamentets påverkan på särkullbarnets arv följer två exempel nedan.

Om den avlidne maken har en kvarlåtenskap som värderas till 100' kronor är bröstarvingarna berättigade till arvet med lika stor andel var, enligt 2 kap 1 § ÄB. Ponera att den avlidne maken har en bröstarvinge från ett tidigare förhållande och att makarna har tre gemensamma barn. Enligt arvsordningen har varje bröstarvinge rätt till 25' kronor. Arvet kan minskas betydligt om den avlidne maken efterlämnar ett testamente med förordning om full äganderätt till exempelvis den efterlevande maken. Som högst får testator testamentera bort hälften av kvarlåtenskapen, 7 kap 1 § ÄB, dvs. 50' kronor. Av den andra halvan, 50' kronor, ska en jämlik fördelning ske mellan samtliga bröstarvingar. Detta betyder att varje bröstarvinges laglott har reducerats med 12,5' kronor. Eftersom makarnas gemensamma barn ärver båda makarna enligt, 3 kap 2 § 1 st. ÄB, kan även det testamentariska förordnandet tillfalla de gemensamma barnen vid den efterlevande makens bortgång. De gemensamma barnen erhåller således 25' kronor var ur den först avlidne makens kvarlåtenskap, medan särkullbarnet erhåller 12,5' kronor ur sin avlidne förälders kvarlåtenskap.

Antag istället att testator har två bröstarvingar. Ett är makarnas gemensamma och det andra är ett särkullbarn. Testator väljer att testamenterar hela kvarlåtenskapen (100' kronor) till det gemensamma barnet. Särkullbarnet kan då påkalla jämkning av testamente, enligt 7 kap 3 § 1 st. ÄB. Följdriktigt ska makarnas gemensamma barn avräkna 25' kronor från beloppet som följs av testamentet, 7 kap 2 § ÄB. Det gemensamma barnet erhåller således 50' kronor med anledning av sin laglott, 7 kap 1 § ÄB, och 25' kronor efter avräkningen av testamentet (75' kronor sammanlagt). Särkullbarnets andel av kvarlåtenskapen utgör däremot 25' kronor, enligt 7 kap 1 § ÄB.

⁶⁷ Brattström, M, *Rätt arv*. s. 229.

⁶⁸ Agell, A, *Äktenskap samboende partnerskap*, s. 226.

4.2 Basbellopsregeln

I 3 kap 1 § 2 st. ÄB finns en reglering som kan tillgodose den efterlevande makens intresse vid den först avlidne makens frånfälle. Regleringen kallas för basbellopsregeln och har till syfte att motverka splittring av makarnas bo vid ena makens bortgång.⁶⁹ Införandet av denna bestämmelse är utan betydelse för den efterlevande maken, om makarna endast har gemensamma barn. Den efterlevande maken skyddas då redan av den fria förfoganderätten. Basbellopsregeln kan dock vara av stor vikt när den först avlidne maken endast efterlämnar ett särkullbarn.⁷⁰

När det endast finns särkullbarn, kan den efterlevande maken förlora rätten till sin makes kvarlåtenskap på grund av särkullbarnets omedelbara arvsrätt till sin förälder. Med hjälp av basbellopsregeln motverkas den efterlevande maken från att bli berövad rättigheten att ta del av sin avlidne makes kvarlåtenskap.⁷¹ Av 3 kap 1 § 2 st. ÄB framgår det att den efterlevande maken alltid är berättigad till ett visst värde ur den avlidne makens kvarlåtenskap. Beräkningen av värdet ska tillsammans med den efterlevande makens enskilda egendom eller giftorättsgods som har erhållits genom bodelning och den avlidne makens kvarlåtenskap, uppgå till fyra gånger ett prisbasbelopp. I 2 kap 6 – 7 §§ socialförsäkringsbalken (2010:110) föreskrivs hur mycket ett prisbasbelopp är. Detta värde anses vara balanserat då hänsyn ska tas till både den efterlevande makens samt särkullbarnets behov. Ett högre värde på basbellopsregeln som stärker den efterlevande makens ekonomiska skydd kan anses vara oskäligt eftersom att det kan komma att åsidosätta särkullbarnets omedelbara arvsrätt.⁷² Den egendom som den efterlevande maken behåller genom tillämpning av basbellopsregeln ska inte återgäldas till särkullbarnen på grund av arvsregel.⁷³

4.3 Jämkning av bodelning I 2 kap 2 § ÄktB

Huvudregeln i 11 kap 3 § ÄktB reglerar att makarnas giftorättsgods ska delas hälften var vid en bodelning. Fördelningen kan medföra att särkullbarn till den först avlidne maken är-

⁶⁹ Prop. 1986/87:1, s. 90.

⁷⁰ Prop. 1986/87:1, s. 90.

⁷¹ Prop. 1986/87:1, s. 90.

⁷² Prop. 1986/87:1, s. 90 f.

⁷³ Prop. 1986/87:1, s. 91.

ver egendom som egentligen tillhört den efterlevande maken. Det nämnda kan bli aktuellt då den efterlevande maken äger störst del av makarnas giftorättsgods.⁷⁴

Den efterlevande maken kan ha ett behov av att behålla sitt giftorättsgods. Därför infördes vid 1987 års reform, en jämningsregel av likadelningen.⁷⁵ 12 kap 2 § ÄktB tillåter den efterlevande maken att behålla sitt giftorättsgods vid bodelning som föranletts av dödsfall. Den efterlevande maken kan således välja att behålla sitt giftorättsgods, eller dela makarnas giftorättsgods genom en bodelning, 12 kap 2 § samt 11 kap 3 § ÄktB. Om den efterlevande maken äger störst del av makarnas giftorättsgods kan denne önska att tillämpa denna bestämmelse. Den efterlevande makens framtida kvarlåtenskap påverkas då i en positiv bemärkelse, än om den efterlevande maken hade underlåtit att tillämpa 12 kap 2 § ÄktB i denna situation.⁷⁶

⁷⁴ Agell, A, *Äktenskap samboende partnerskap*, s. 235.

⁷⁵ Prop. 1986/87:1, s. 89.

⁷⁶ Agell, A, *Äktenskap samboende partnerskap*, s. 235 f.

5 Efterarv

5.1 Kvotdel

En efterlevande make ärver de gemensamma barnens del i en kvarlåtenskap med fri förfoganderätt, 3 kap 1 § 1 st. 1 p. ÄB. Barnen blir då efterarvingar och berättigade till den först avlidne makens arv. Efterarv aktualiseras när den efterlevande maken avlider, 3 kap 2 § 1 st. ÄB. Då ska efterarvingarna ärva en kvotdel av den efterlevande makens kvarlåtenskap. Kvotdelen fastställs genom makarnas egendomsförhållanden.⁷⁷ Om makarnas egendom endast utgör giftorättsgods är utgångspunkten att efterarvet ska utgöra hälften av den efterlevande makens totala kvarlåtenskap, enligt huvudregeln i 3 kap 1 § 1 st. ÄB. Kvotdelen kan påverkas om makarna har besuttit enskild egendom. Skulle den först avlidne makens egendomsförhållanden till störst del bestå av enskild egendom, ska då efterarvingarnas arv utgöra en mer omfattande del.⁷⁸ Efterarvsrätten omfattar vidare bröstarvingar samt arvingar från andra arvsklassen. Arvingar tillhörande tredje arvsklassen är inte berättigade till ett efterarv enligt ordalydelsen i 3 kap 2 § 1 st. 1 p. ÄB.

5.2 Särkullbarnets omedelbara arvsrätt

Enligt 3 kap 1 § 1 st. 2 p. ÄB kan ett särkullbarn ärva sin avlidne förälder omedelbart. Detta innebär att särkullbarnet inte blir en efterarvinge då hela arvet tas ut, enligt samt 3 kap 2 § 2 st. ÄB. I förarbeten anges grunderna att särkullbarnet många gånger inte är på samma känslomässiga plan till den efterlevande maken som makarnas gemensamma barn. Därför accepterar lagstiftaren att särkullbarn undantas från regeln att bröstarvingar ska vänta med att få ut sitt arv tills den efterlevande makens bortgång. Det framgår även att särkullbarnets efterarv skulle kunna bli tvivelaktigt, eftersom den efterlevande maken har möjligheten att förbruka det under sin livstid.⁷⁹ Om däremot särkullbarnet tar ut en del av arvet som denne är berättigad till, blir särkullbarnet berättigad ett efterarv motsvarande en kvotdel som särkullbarnet underlätit att ta ut av arvet, enligt 3 kap 2 § 2 st. ÄB.

⁷⁷ Agell, Anders, *Äktenskap samboende partnerskap*. s. 218.

⁷⁸ Prop. 1986/87:1, s. 93.

⁷⁹ Prop. 1986/87:1, s. 84.

5.3 Delade meningar om 3 kap 8 § ÄB

En arvlåtares kvarlåtenskap ska anvisas till allmänna arvsfonden om denne inte efterlämnat några arvingar, 5 kap 1 § ÄB. I och med 1987 års reformation infördes en möjlighet för den först avlidne makens arvingar att även arva den efterlevande maken. Denna möjlighet för den först avlidne makens arvingar kan tillämpas när det saknas arvingar från den efterlevande makens sida.⁸⁰ Regleringen kommer till uttryck i 3 kap 8 § ÄB och riktar sig till ”arvsberättigade” släktingar till någon av makarna vid efterlevande makens död. Anledningen till införandet av 3 kap 8 § ÄB är främst att det inte ansågs förefalla naturligt att ett arv skulle komma i allmänna arvsfondens besittning, när det fortfarande fanns arvsberättigade släktingar till någon av makarna.⁸¹ Stadgandet i 3 kap 8 § ÄB kan endast göras gällande om arvingen från den först avlidne maken är en efterarvinge.⁸²

Det berörda lagrummet har dock blivit omdiskuterat med delade meningar om tillämpningen. Frågan har ställts huruvida lagrummet ska betraktas som en andelsbestämning eller arvföljdsregel.⁸³ Eriksson, tidigare rättschef i Justitiedepartementet, anser att paragrafen utgör en andelsbestämning, vilket innebär att arvingarnas andel utgörs av en arvslott.⁸⁴ Arvsrätten till den först avlidne makens berättigade arvingar, enligt bestämmelsen, ska då utgöra hela boet.⁸⁵ Walin, tidigare Justitieråd, menar att paragrafen ska betraktas vara en arvföljdsregel som utgörs av två arvslotter.⁸⁶ Arvingar blir då berättigade till att arva sin släkting, tillika den först avlidne maken, i en lott, samt den efterlevande maken i en annan lott.⁸⁷

Enligt Walins mening bör en ”arvsberättigad” arvinge till den först avlidne maken inte vara beroende av huruvida den efterlevande maken har ärvt den först avlidne maken med fri förfoganderätt, för att 3 kap 8 § ÄB blir tillämplig. Tyngdpunkten bör istället läggas på att nedsätta allmänna arvsfondens rättighet till arvet. Walin anför vidare att de ”arvsberättiga-

⁸⁰ Prop. 1986/87:1, s. 97 f.

⁸¹ Prop. 1986/87:1, s. 97 f.

⁸² Prop. 1986/87:1, s. 238.

⁸³ Walin, G, *Kommentar till ärvdabalken*, s. 136.

⁸⁴ SvJT 1989, Eriksson, Anders, *Några problem med anknytning till 1987 års familjerättsreform*, s. 326.

⁸⁵ SvJT 1989 s. 326.

⁸⁶ SvJT 1989, Walin, Gösta, *Aktuella spörsmål*, s. 718.

⁸⁷ SvJT 1989 s. 718.

de” omfattas av arvingar i den första samt den andra arvsklassen. Den efterlevande makens arvingar i tredje arvsklassen bör även omfattas av bestämmelsen.⁸⁸

Walin har anfört att de arvingar som paragrafen åsyftar, ska omfatta alla som har arvsrätt enligt 2 kap ÄB.⁸⁹ Eriksson menar dock att de arvsberättigade i lagrummet är de arvingar som är berättigade till ett efterarv enligt 3 kap 2 § ÄB.⁹⁰ I och med att bestämmelsen finns reglerad i 3 kap ÄB, anser Eriksson att lagstiftarens intention måste ha varit att berättiga den först avlidne makens arvingar arvsrätt endast om den efterlevande maken har ärvt sin avlidne make med fri förfoganderätt.⁹¹ Ordalydelsen i paragrafen fångar vidare Erikssons uppmärksamhet. Med ”arvsberättigade” anser Eriksson att paragrafen endast omfattar arvingar med en ”konkret” rätt till arvet vid den efterlevande makens bortgång. Eriksson menar att detta styrks av uttalanden i förarbetena, där det framgår att de ”arvsberättigade” har efterarvsrätt.⁹²

Walin anser dock att ordet ”arvsberättigade” är synonymt med ordet arvinge och därför bör en tolkning av paragrafen inte innebära en begränsning.⁹³ Agell, professor emeritus i civilrätt, har påpekat en negativ effekt som följs av att en ”konkret” rätt ska läggas till grund vid tillämpning av 3 kap 8 § ÄB. Tillämpningen skulle innebära att den avlidne makens särkullbarn skulle kunna missgynnas medan arvingar från den andra arvsklassen skulle kunna åtnjuta arvet. Då särkullbarnet tar ut sitt arv vid sin förälders bortgång, enligt 3 kap 1 § ÄB, omfattas denne inte av 3 kap 8 § ÄB, om inte ett mindre efterarv åtminstone finns kvar i kvarlåtenskapen.⁹⁴

5.3.1 NJA 2005 s. 400

NJA 2005 s. 400 berör särkullbarnets förhållande till 3 kap 8 § ÄB. Vid den avlidne makens bortgång avstod den efterlevande maken från sin makes kvarlåtenskap till förmån för den först avlidne makens särkullbarn. I och med arvsavståendet fick särkullbarnen ärva sin fars

⁸⁸ Walin, Gösta, *Supplement till Ärvdabalken och föräldrabalken, sambolagen m.m.*, Norstedts Förlag, Stockholm, 1988, s. 78 f.

⁸⁹ SvJT 1989 s. 717.

⁹⁰ SvJT 1989 s. 327.

⁹¹ SvJT 1989 s. 326.

⁹² SvJT 1989 s. 326 ff.

⁹³ SvJT 1989 s. 717.

⁹⁴ SvJT 1990, Agell, Anders, *Den nya arvsrätten och metoderna för dess tolkning*, s. 36.

fullständiga kvarlåtenskap. Särkullbarnet betraktade den efterlevande maken som en del av familjen. När sedan den efterlevande maken dog aktualiserades frågan huruvida särkullbarnen saknat efterarvsrätt till den efterlevande makens kvarlåtenskap i den meningen som följs av 3 kap 8 § ÄB.

Det framgår både i förarbeten⁹⁵ samt i rättsfallet att syftet med det nämnda lagrummet är att inskränka Allmänna arvsfondens arvsrätt när det finns ”arvsberättigade” släktingar till makarna. TR börjar med att konstatera att regleringens tillämpning åsyftar den först avlidne makens arvingar som har efterarvsrätt. Vidare framförs att syftet bakom 3 kap 8 § ÄB är att den först avlidne makens efterarvingar ska få ta del av kvarlåtenskapen framför allmänna arvsfonden. Frågan ställs huruvida det bör finnas en ”konkret” rätt till efterarv för att avgöra om en arvinge är arvsberättigad. TR ansåg att ordvalet ”arvsberättigad” styrker att en ”konkret” rätt bör föreligga för att göra regleringen gällande. Det bör ställas krav på att det ska finnas en kvarstående rätt till efterarv, vid tillämpning av 3 kap 8 § ÄB. TR dömde därför att särkullbarnen inte var berättigade arv efter den efterlevande maken. Särkullbarnen överklagade detta beslut, men både HovR och HD avslog överklagandet.

I Rättsfallet förekom det dock en skiljaktig mening av Justitierådet Lennander. Lennander hänvisade till förarbeten⁹⁶ där det framfördes att ett av de bakomliggande syftena är att makarnas arvingar och Allmänna arvsfondens arvsrätt inte ska avgöras beroende på vilken av makarna som avlider först. Justitierådet Lennander menade vidare, i NJA 2005 s. 400, att en tolkning av lagrummet som medför att en ”konkret” rätt utlöser efterarvsrätten, motverkar det föreskriva i förarbeten. Arvsrättens utfall förblir istället beroende av vilken make som överlever vilken. Vidare menar Lennander att en ”konkret” rätt anses vara orimlig eftersom det krävs att den efterlevande maken har ärvt den först avlidne maken med fri förfoganderätt. Lennander uppmärksammade även särkullbarnets rättsliga ställning, och anförde att särkullbarnet missgynnas då de i vissa fall inte kan anses vara ”arvsberättigade”, medan arvingar i andra arvsklassen omfattas av det begreppet.

⁹⁵ Prop. 1986/87:1, s. 97.

⁹⁶ Prop. 1986/87:1 s. 97 f.

6 Analys

6.1 Taga lika lott

Den avgörande frågan som ska diskuteras i denna uppsats är huruvida särkullbarnets arvs- skydd är tillräckligt i förhållande till 2 kap 1 § ÄB. Genom en analys av bl.a. de olika typer- na av arvsplanering ska det fastställas hur starkt arvsskydd särkullbarnen har. Lagstiftaren har genom olika jämningsmöjligheter samt olika regleringar betonat betydelsen av bröstarvingars arvsrätt. Skillnad ska inte göras mellan bröstarvingar, oavsett om dessa är från samma eller från en annan familj. Ärvdabalken utfärdar bestämmelser om att bröstar- vingar ska ”taga lika lott”, men med hjälp av olika transaktioner kan makarna i den nya fa- miljen kringgå denna bestämmelse. Personligen anser jag att bestämmelsen i 2 kap 1 § ÄB är av ytterst stor vikt då arvsordningen i Sverige baseras på släktskapet. Ett särkullbarn må vara från ett gammalt förhållande men står fortfarande närmast arvlåtaren på grund av släktband. Därför bör arvsplanering som endast missgynnar ena bröstarvingen, i detta sammanhang särkullbarnet, uppmärksammas för att motverka en oskälig fördelning av kvarlåtenskapen. Dock krockar det sagda med principen om makarnas rätt att förvalta sin egen egendom i 1 kap 3 § ÄktB, samt avtalsfriheten som råder mellan makarna och gent- emot tredje man. Till följd av en motion⁹⁷ från riksdagen, som framförde att särkullbarnets arvsskydd gentemot arvsplanering inte är tillräcklig, utfördes en utredning⁹⁸. I utredningen ansågs de befintliga jämningsreglerna och laglottsrätten vara tillräckliga för att skydda särkullbarnets arvsrätt.

Vidare ska även nämnas att principen om att ”taga lika lott”, inte stämmer i realiteten. Ena bröstarvingen kan få mer egendom än den andra genom testamente, gåvor eller dylikt. Jag anser därför att det väsentliga med den principen är att bevara laglottens storlek. Makarna är berättigade att nedsätta respektive öka bröstarvingarnas arvsrätt, men arvsrätten får inte nedsättas lägre än laglottens gränser. Specialanpassade regleringar för särkullbarnets förmån är av vikt eftersom bröstarvingarna inte har samma förutsättningar till arv, på grund av dess olika bakgrund. De specialanpassade reglerna ska således sträva efter att särkullbarnet ska ta del av arvet med samma förutsättningar som makarnas gemensamma barn. Inte förrän då, anser jag, att det föreligger underlag till ett tillräckligt likvärdigt arv enligt 2 kap 1 § ÄB.

⁹⁷ Mot. 1993/94:L421.

⁹⁸ SOU 1998:110.

6.2 Arvsplanering

Lagstiftaren har infört jämningsregler och kvarhållit laglotten för att innebörden av 2 kap 1 § 2 st. ÄB inte ska förlora sin betydelse. En granskning bör göras om huruvida dessa åtgärder som är ämnade att motverka otillbörliga transaktioner ger det resultat som 2 kap 1 § 2 st. ÄB strävar efter. Jämningsreglerna och laglottsrätten bör således bli föremål för prövning för att avgöra om bröstarvingars arvsskydd är tillräckligt. Enligt min mening kan dessa regleringar endast fylla en tillfredställande funktion om de uppväger särkullbarnets missgynnande del av arvet.

Vissa typer av arvsplanering kan uppfattas som harmlösa för särkullbarnet. En sådan typ kan vara testamentet. När ett testamente inskränker på särkullbarnets laglott, kan denne påkalla jämkning av testamentet. Ett äktenskapsförord kan även uppfattas som en oskyldig typ av arvsplanering, då den maken utan särkullbarn vill skydda sin egendom från att ingå i en bodelning. Andra typer av arvsplanering som kan vara mindre skonsamma mot särkullbarnets arvsrätt, är bl.a. gåvan. En gåva kan reducera kvarlåtenskapen, men för dessa transaktioner finns det speciella jämningsregler. Då särkullbarnets arv minskas, till följd av en gåva från särkullbarnets förälder till makarnas gemensamma barn, kan missgynnandet åtgärdas genom tillämpning av 6 kap 1 § ÄB. Detta är en presumptionsregel där gåvan ska betraktas som förskott på arv. Bestämmelsen kan vara till särkullbarnets förmån då denne inte behöver förlora något på att denne inte har bött med sin biologiske förälder. Dock kan föräldern föreskriva att gåvan inte ska betraktas som förskott på arv, vilket påverkar kvarlåtenskapens storlek i framtiden. Det följer vidare av 6 kap 2 § ÄB att sedvanliga gåvor inte ska avräknas. Numera är det inte ovanligt att barn får examenspresenter av ett högre värde eller lite dyrare födelsedagspresenter i form av tekniska prylar. Denna reglering kan således vara till särkullbarnets nackdel om kontakten med föräldern i den ombildade familjen är dålig, samt om särkullbarnet inte bor med sin förälder.

Makarna kan även ge varandra gåvor som påverkar den framtida kvarlåtenskapen. Gåvan blir då fullbordad enligt allmänna regler om gåva eller genom en registrering. Gåva är en transaktion som är svår att bevisa, men med hjälp av registrering underlättas bevisningen betydligt. Dock krävs det inte alltid att gåvan ska registreras för att bli gällande mellan makarna. Om gåvan skulle nedsätta kvarlåtenskapens storlek kan registreringen fungera som ett uttryckligt bevis på att en värdeöverföring har skett mellan makarna. Det förstärkta laglottsskyddet som återfinns i 7 kap 4 § ÄB medför att vissa gåvor kan ingå i kvarlåtenska-

pens värde. Bestämmelsen avser gåvor som likställs med testamente. Dock är denna reglering tillämplig när gåvogivaren ska eller tror sig ligga på sin dödsbädd. Regleringen kan även tillämpas när den fullbordade gåvans huvudsakliga nytta utnyttjas av gåvogivaren ända fram tills döden. Det förstärkta laglottsskyddet kan skydda särkullbarn gentemot gåvor mellan makarna då makarna bor tillsammans. Det är lätt hänt att gåvogivaren kan utnyttja gåvans huvudsakliga nytta i och med att gåvan kan finnas tillgänglig i makarnas gemensamma hem. Då makarna inte har registrerat gåvan kan det däremot vara svårt att påvisa att det har skett transaktion i form av gåva. Vad gäller det förstärkta laglottsskyddet i förhållande till andra gåvotagare, anser jag att skyddet inte kan betraktas vara lika starkt. Då det förstärkta laglottsskyddet har en undantagsregel som medger att gåvans värde kan undanhållas från kvarlåtenskapen, samt att gåvogivarens huvudsakliga syfte är att ordna successionen, anser jag att lagrummet har en för snäv tillämpning på gåva till utomstående.

Det finns vidare metoder i samband med andra typer av arvsplanering, som gradvis reducerar laglottens storlek. Exempelvis kan en värdeöverföring, i samband med ett förmånstagarförordnande till förmån för efterlevande make, resultera i att laglottens storlek reduceras. Ett förmånstagarförordnande undantar alltså medel från kvarlåtenskapen. Det framgår i förarbetena⁹⁹ att denna metod kan användas, särskilt för att missgynna särkullbarnet. Då särkullbarn inte är önskvärd alla gånger av den nya familjen kan denna metod vara optimal för att bevara så mycket som möjligt av kvarlåtenskapen inom den nya familjen. Det finns dock en jämningsregel i 14 kap 7 § 2 st. FAL som kan tillämpas då förordnandet ger upphov till ett oskäligt resultat. Om skälen för förordnandet i detta sammanhang anses vara oskäliga kan jämningsregeln stå för handen. Den missgynnande partens ekonomiska förhållanden kan även vara avgörande vid tillämpning av jämningsregeln. I NJA 1995 s. 423, framgår att uppsåtliga handlingar, så som värdeöverföringar exempelvis, kombinerat med förmånstagarförordnande med ändamål att minska särkullbarnets arv kan ge upphov till jämkning.

Snedfördelningsmetoden ger en felaktig bild om vilken av makarna som är den riktiga ägaren till egendomen. Därför bör förekomsten av denna metod anses vara oskälig då resultatet innebär en negativ effekt på särkullbarnets laglott. Särkullbarnets laglott kan få en negativ påverkan av att föräldern står för majoriteten av makarnas löpande utgifter, medan den andra makens inkomster sparas och investeras. När sedan särkullbarnets förälder avlider ef-

⁹⁹ Prop. 1986/87:86, s. 105.

terlämnar denne i princip ingenting. Den efterlevande maken kan behålla samtliga tillgångar genom en tillämpning av 12 kap 2 § ÄktB. Regleringens betydelse för särkullbarnet i detta fall, blir ett ringa arv. Särkullbarnet enda möjlighet i denna situation är att påkalla dold äganderätt för sin förälder. Snedfördelningsmetoden kan dock vara svår att påvisa alla gånger eftersom någon skriftligt bevisning inte erhålls, till skillnad från t.ex. en värdeöverföring mellan makarna i form av en registrerad gåva, eller ett förmånstagarförordnande. Betalningsbevis på löpande utgifter kan vara det enda skriftliga stöd som särkullbarnet skulle kunna hänvisa till för att få igenom dold äganderätt för sin förälder. Även om särkullbarnet lyckas påvisa att dold äganderätt av en egendom föreligger, kan det vara svårt att finna underlag för bevis vad gäller resten av tillgångarna. Betalningsbevis kan inte anses vara fullständigt tillförlitligt alla gånger då de kan vara svåråtkomligt för särkullbarnet, samt att makarna kan ha gjort sig av med dessa.

Jag anser att det bör finnas en gräns som avgör huruvida arvsplaneringen är en legitim handling. Detta är av stor betydelse i synnerhet för särkullbarnen. Den legitima gränsen bör anses ha överskridits, när det är uppenbart att makarna strävar efter att undanhålla medel för särkullbarnet och resultatet blir oskäligt. Dessa metoder bör uppmärksammas annars åsidosätts bröstarvingens rättigheter. Det bör även påpekas att en transaktion kanske inte påverkar särkullbarnets arvsrätt i en större omfattning, men olika kombinationer av arvsplanering kan nedsätta laglottens ursprungliga storlek. Makarna kan reducera särkullbarnets laglott successivt genom värdeöverföringar samt andra typer av arvsplanering, under en längre period. Då transaktionerna sker under en längre sträcka anser jag att jämningsregler kan vara svåra att tillämpa. Framst för att det är svårt att få en inblick i vad som sker mellan makarna, samt även att transaktionerna kanske inte uppfattas som missgynnade för särkullbarnet då dessa är av mindre värde men förekommer i en längre utsträckning.

Visserligen kan makarna arvsplanera för att reducera de gemensamma barnens arv, men jag anser att särkullbarnet är den mest utsatta parten. I och med att särkullbarnet kan vara oönskad samt att denne har en annan bakgrund än makarnas gemensamma barn, kan det vara lättare att nedsätta särkullbarnets arv. Makarna kan önska att tillförsäkra varandra så mycket egendom som möjligt vid ena makens bortgång. Makarna kan även vilja behålla egendom inom sin familj. Då kanske de anordnar att den efterlevande maken får en betydande del av makarnas förmögenhet. Gåvor, testamente, förmånstagarförordnande kan vara några exempel på tillvägagångssätt för makarna för att uppnå sitt mål. Dessa olika transaktioner undandrar egendom från den först avlidne makens kvarlåtenskap. Den först

avlidne makens särkullbarn missgynnas då detta leder till ett mindre arv för dennes del. De olika transaktionerna berättigar den efterlevande maken att förfoga över egendom med fri förfoganderätt och eventuellt full äganderätt. Egendom som den efterlevande maken ärvt med fri förfoganderätten ska tillfalla makarnas gemensamma barn vid den efterlevande makens död. Även den egendom som den efterlevande maken besitter med full ägande rätt kommer att tillfalla de gemensamma barnen, om inget annat förordnas.

6.3 Intressekonflikt

När den avlidne maken endast efterlämnar en bröstarvinge, som inte är makarnas gemensamma barn kan det uppstå en intressekonflikt. Det kan uppfattas grymt att särkullbarnet kan beröva den efterlevande makens arvsrätt till sin avlidne make. Men rättsläget kan motverkas genom att tillförsäkra den efterlevande maken rätt till en del av arvet genom t.ex. testamente. Basbeloppsregeln kan även berättiga den efterlevande maken en del i kvarlåtenskapen. Denna del kan särkullbarnet inte göra anspråk på. Om den efterlevande maken äger störst del av makarnas giftorättsgods, kan jämkning enligt 12 kap 2 § påkallas för att behålla så mycket som möjligt av giftorättsgodset. Med detta sagt anser jag inte att den efterlevande maken är mer utsatt än särkullbarnet. Särkullbarnets förälder i den ombildade familjen kan arvsplanera till förmån för den nya familjen men på bekostnad av särkullbarnet. Detta är svårt att förhindra eftersom arvsplaneringen är legitim, och bygger på makarnas avtalsfrihet samt på makarnas ekonomiska självständighet.

Laglotten har varit omdiskuterad och de frekvent berörda parterna är särkullbarnet å ena sidan, samt den efterlevande maken å andra sidan. Det har framförts i SOU¹⁰⁰ att den efterlevande makens arvsrätt stärks betydligt om laglotten avskaffades. På så sätt kan makarna testamentera varandra egendom utan begränsningar. Till följd härav kan därför särkullbarnets arvsrätt försummas om laglotten avskaffas. Den nya familjen kan ha större intresse av att behålla egendom inom familjen, än att dela det med ett särkullbarn. Laglotten kvarhölls med anledning av att särkullbarnets arvsrätt inte skulle riskeras.

Laglotten och testamentet kan samspela för att uppnå en tillfredställd lösning för både den efterlevande maken och särkullbarnet. Ett testamente kan begränsa särkullbarnets arvslott, och en laglott begränsar i sin tur testamentet. Det finns således en gräns som försöker tillgodose båda parter intresse. I de fall makarna har gemensamma barn äventyras inte den

¹⁰⁰ SOU 1981:85.

efterlevande makens arvsrätt. I och med införande av 3 kap 1 § ÄB, ärver den efterlevande maken de gemensamma barnens lott med fri förfoganderätt. I detta sammanhang är laglottens existens för den efterlevande maken av mindre vikt.

Syftet med laglottsinstitutionen är att försäkra bröstarvingen en del i den avlidne förälders kvarlåtenskap. Detta är förenligt med 2 kap 1 § 1 st. ÄB om bröstarvingars bäst rätt till arv. Vidare strävar laglottsinstitutionen till att det ska råda rättvisa mellan bröstarvingarna. Även detta överensstämmer med 2 kap 1 § 2 st. ÄB om bröstarvingar taga lika lott. Jag anser att ett avskaffande av laglotten, i synnerhet då syftet är detsamma som 2 kap 1 § ÄB, skulle tyda på att den legala arvsordningens skulle förlora sin betydelse. Bröstarvingar är en central del i arvsordningen och den legala arvsordningen grundas på principen om släktbandet. Om bröstarvingars arvsrätt åsidosätts, innebär det att grundstenen för den legala arvsordningen försummas.

6.4 Rätt att taga arv enligt 3 kap 8 § ÄB

Den först avlidne makens arvingar från första arvsklassen, samt arvingar från andra arvsklassen kan bli berättigade att ärva den efterlevande maken. Det förutsätts då att den efterlevande maken inte har några arvingar vid livet. Däremot kan ett särkullbarn gå miste om styvföräldrarnas arv när denne har utnyttjat sin omedelbara arvsrätt enligt 3 kap 1 § ÄB. Frågan om hur 3 kap 8 § ÄB ska tolkas har haft delade meningar. Rättsläget har dock klarnat i och med rättspraxis. Jag anser dock att rättsläget inte är helt genomtänkt då särkullbarnet, som tillhör första arvsklassens arvingar, kan komma att missgynnas. Syftet med regleringen är att inskränka Allmänna arvsfondens arvsrätt då någon av makarna fortfarande har ”arvberättigade” arvingar. Tolkningen som gjordes i NJA 2005 s. 400, anser jag inte motsvara syftet bakom regleringen. En tolkning gjordes efter ordalydelsen, där ordet ”arvsberättigad” endast avser efterarvingar som har en ”konkret” rätt kvar i kvarlåtenskapen. Denna tolkning har bl.a. Eriksson¹⁰¹ talat för. Eriksson menar att det bör föreligga en ”konkret” rätt för efterarvingar i den först avlidne makens kvarlåtenskap. Inte förrän då kan dessa arvingar vara berättigade att ärva den sist avlidne maken. Det förutsätts alltså att den sist avlidne maken har ärvt den först avlidne maken med fri förfoganderätt. Ett testamentariskt förordnande om att den sist avlidne maken ärver den först avlidne maken med full äganderätt, talar således emot att den först avlidne makens arvingar ska få ta del av arvet.

¹⁰¹ Se ovan i 5.3.

Jag anser att en utvidgning av arvsrätten är en rimlig lösning. Annars kan paragrafens syfte uppfattas vara för vagt. Bestämmelsen bör åtminstone omfatta hela första och andra arvsklassens arvingar, oavsett om dessa har någon kvarstående rätt i kvarlåtenskapen. Walin¹⁰² anför en tolkning av paragrafen som utvidgar arvsrätten till att även omfatta arvsrätt för den efterlevande makens arvingar i tredje arvsklassen. Walin avvisar kravet om att det måste föreligga en ”konkret” rätt för att arvingarna ska bli berättigade ifrågavarande arv. Jag delar Walins åsikt på den punkten.

Erikssons krav på en ”konkret” rätt i kvarlåtenskapen, anser han vara följdriktigt eftersom att Eriksson anser att lagrummet ska betraktas som en andelsbestämning. Jag anser däremot att Erikssons tolkning om en ”konkret” rätt inte är att föredra, eftersom utfallet då inte blir förenligt med paragrafens bakomliggande syfte. I förarbeten¹⁰³ framgår att bestämmelsen ska motverka att makarnas arvingar samt allmänna arvsfondens arv blir beroende av vilken av makarna som avlider först. Enligt Erikssons tolkning skulle arvsrätten till makarnas arvingar och Allmänna arvsfonden, bli beroende av vilken av makarna som avlider först. Om lagrummet däremot skulle betraktas som en arvsföljdsregel, enligt Walins mening, skulle makarnas arvingar och Allmänna arvsfondens arvsrätt inte bli beroende av vilken av makarna som avlider först. Arvet skulle istället tillfalla någon av makarnas arvingar. Denna tolkning anser jag motsvara paragrafens bakomliggande syfte.

Särkullbarnets omedelbara arvsrätt krockar med bestämmelserna i 3 kap 8 § ÄB, vilket är ännu en aspekt som tyder på att lagrummet är fel tolkad, enligt min mening. De specialanpassade reglerna ska ju vara till särkullbarnets förmån. Istället kan de specialanpassade reglerna beröva särkullbarnets möjlighet att ta del av styvförälders arv. Detta tyder även på att särkullbarnets arvsskydd är ofullständigt. Att särkullbarnet går miste om arv från den efterlevande maken kan inte anses vara förenligt med *successio ordinum* principen. Första arvsklassen är inte uttömd när arvet hoppar till den andra arvsklassen. Frågan som bör ställas är huruvida det är 3 kap 1 § 1 st. 2 p. eller 3 kap 8 § ÄB som ger en negativ effekt på förutsättningar för särkullbarnets arvsrätt.

Den omedelbara arvsrätten är väsentlig för att särkullbarnet ska få ut ett oreducerat arv. Möjligheten finns att arvets storlek minskas om särkullbarnet gör ett arvsavstående till förmån för den efterlevande maken. Vid ett arvsavstående bör den sociala aspekten vara den

¹⁰² Se ovan i 5.3.

¹⁰³ Prop. 1986/87:1, s. 97.

mest avgörande vid paragrafens tillämpning, eftersom de ekonomiska aspekterna är oförutsägbara. Det enda som talar för ett arvsavstående ur ett ekonomiskt perspektiv, är att särkullbarn kan bli potentiella arvtagare till sina styvföräldrar. Dock är det svårt att förutspå huruvida det kommer att finnas arvingar vid livet till den efterlevande maken. Den omedelbara arvsrätten gynnar således särkullbarnet bättre än ett arvsavstående till förmån för den efterlevande maken.

Det bakomliggande syftet med 3 kap 8 § ÄB är ett positivt initiativ från lagstiftaren. Dock styrs tillämpningen av ordalydelsen, vilket kommer att skildrar en orättvisa. Paragrafen riktar sig till arvsberättigade efterarvingar. Särkullbarnet kan likväl vara en efterarvinge. Dock omfattas inte särkullbarnet alltid av lagrummets mening då denne kanske inte har en ”konkret” rätt i kvarlåtenskapen. Detta krav borde slopas för att systemet ska kunna samspela med den legala arvsordningen. Då den omedelbara arvsrätten är av stor vikt för särkullbarnets rättvisa, bör bestämmelsen i 3 kap 8 § ÄB anpassas för att uppnå samma effekt.

7 Slutsats

Enligt lagen ska makarnas gemensamma barn och särkullbarn ”taga lika lott”, dvs. ha samma förutsättningar till arv. Med tanke på bröstarvingarnas olika bakgrund kan avvikelser från denna regel ske. Jämkningsreglerna samt laglotten ska tillförsäkra alla bröstarvingar ett likvärdigt arv. Jag anser att man bör acceptera att ett fullständigt likvärdigt arv inte föreligger alla gånger. Bröstarvingarnas arvsrätt kolliderar exempelvis med makarnas avtalsfrihet. Principen om att testators vilja ska respekteras leder till att bröstarvingens arvslott kan nedsättas. Detta betyder således att bröstarvingar inte kan ärva lika stor del av kvarlåtenskapen. Förnuftsmässigt bör bröstarvingars arvsrätt sträva efter ett tillräckligt likvärdigt arv bröstarvingarna emellan. Laglottens betydelse understryks därmed i denna kontext. Laglotten bör vara den optimala lösningen för att tillgodose alla parternas intressen. Transaktioner som möjliggör att laglottens storlek nedsätts bör därför antyda på att särkullbarnets arvsskydd inte är tillräckligt starkt.

När makarna begagnar sig av endast en arvsplaneringsmetod, nedsätts förvisso särkullbarnets arvsrätt men oftast utan att laglottens storlek reduceras. Ett testamente, exempelvis, kan endast nedsätta arvslottens storlek. Laglotten i förhållande till testamentet kan endast inskränkas om särkullbarnet underlåter att påkalla jämkning av testamentet. En kombination av olika typer av arvsplanering resulterar i att laglottens storlek reduceras gradvis. Att makarna arvsplanerar regelbundet under en längre period, anser jag med stor sannolikhet, leder till att makarnas samtliga göromål inte blir påtagliga. Om makarna däremot helt plötsligt skulle börja arvsplanera på senare år, borde värdeöverföringarna lättare kunna uppenbara sig. Jämkningsregler för olika transaktioner bör förenklas när värdeöverföringarna är påtagliga.

Det kan vara svårt för särkullbarnet att hävda dold äganderätt för sin förälder, eller påkalla jämkning då det kan vara svårt att få en inblick i vad som försiggår mellan makarna inbördes. Då jämkningsregler inte är tillfredsställande alla gånger leder detta till att laglottens storlek kan reduceras. Laglottens storlek kan nedsättas med hjälp av kombinerade typer av arvsplanering samt metoder. Till följd av detta råder det således inte en jämlik fördelning av kvarlåtenskapen mellan bröstarvingarna. Att arvsplanering vidare klassas som en legitim handling, anser jag, tyder på att det föreligger en viss tolerans mot missgynnanden. Det kan vara svårt för särkullbarnet att veta vad som krävs för att den legitima handlingen ska anses ha överskridits. En gräns som tydliggörs när transaktionen inte längre är legitim är erforderlig, enligt min mening.

Ett särkullbarn kan även uppleva orättvisa på grund av 3 kap 8 § ÄB. Paragrafen är till förmån för efterarvingar med en ”konkret” rätt, dvs. en kvarstående rätt, i kvarlåtenskapen. När särkullbarnet tar ut sitt arv direkt vid sin förälders bortgång kan denne förlora sin rätt att arva styvföräldern enligt 3 kap 8 § ÄB. I denna paragraf missgynnas särkullbarnet, på grund av reglering som egentligen är ämnad att gynna särkullbarnets arvsrätt. Särkullbarnet missgynnas eftersom denne inte anses vara en efterarvinge när denne tar ut sitt arv direkt efter sin förälders bortgång. Eftersom att särkullbarnets omedelbara arvsrätt är av stor betydelse för denne, anser jag att regleringen i 3 kap 8 § ÄB inte kan vara genomtänkt. Lagrummets bakomliggande syfte är att inskränka Allmänna arvsfondens arvsrätt. Syftet motarbetas väsentligt då Allmänna arvsfonden kan ta del av arvet, medan arvsrätt till en bröstarvinge uteblir. Enligt min mening blir rättsläget osammanhängande då en lägre arvsklass har bättre rätt att ta del av den efterlevande makens arv, än en bröstarvinge. Detta strider mot bröstarvingars bäst rätt till arv, samt successio ordinum principen.

Med detta sagt anser jag att särkullbarnets rättsliga ställning som bröstarvinge är otillfredsställande. Arvsskyddet är därmed att betrakta som otillräckligt då särkullbarnets arvsrätt på flera punkter kan kringgås.

Referenslista

Lagstiftning

Socialförsäkringsbalken (2010:110)

Försäkringsavtalslagen (2005:104)

Äktenskapsbalk (1987:230)

Ärvdabalk (1958:637)

Lag (1928:279) om arv

Offentligt tryck

Prop. 1986/87:1, *om äktenskapsbalk m.m.*

Prop. 1986/87:86, *om följdlagstiftning till äktenskapsbalken m.m.*

SOU 1925:43, *Lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken. II. Förslag till lagom arv m.m.*

SOU 1981:85, *Äktenskapsbalk*

SOU 1998:110, *Makes arvsrätt, dödsboförvaltare och dödförklaring*

Mot. 1993/94:L421, *Särkullbarns arvsrätt*

Svenska domstolar

NJA 1942 s. 609

NJA 1981 s. 693

NJA 1982 s. 589

NJA 1995 s. 423

NJA 2004 s. 397

NJA 2005 s. 400

Doktrin

Agell, Anders. *Den nya arvsrätten och metoderna för dess tolkning*, SvJT 1990

- Agell, Anders. *Äktenskap samboende partnerskap*, 4 upplaga, Iustus Förlag, Uppsala, 2008
- Brattström, Margareta. *Rätt arv*, 2 upplaga, Iustus Förlag, Uppsala, 2007
- Eriksson, Anders. *Den nya familjerätten*, 8 upplaga, Norstedts Juridik, Stockholm, 2006
- Eriksson, Anders. *Några problem med anknytning till 1987 års familjerättsreform*, SvJT 1989
- Grauers, Folke. *Ekonomisk familjerätt*, 7 upplaga, Thomson förlag, Stockholm, 2008
- Saldeen, Åke. *Arvsrätt, en lärobok om arv, boutredning och arvskippte*, 3 upplaga, Iustus förlag, Uppsala, 2006
- Sandgren, Claes. *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare, Ämne, material, metod och argumentation*, 2 upplaga, Norstedts Juridik, Vällingby, 2008
- Walín, Gösta. *Kommentar till ärvdabalken del I (1-17 kap.) Arv och testamente*, 6 upplaga, Norstedts Juridik, Visby, 2008
- Walín, Gösta. *Supplement till Ärvdabalken och Föräldrabalken, sambolagen m.m.*, Norstedts Förlag, Stockholm, 1988
- Walín, Gösta. *Aktuella spörsmål*. SvJT 1989

Internetkällor

Bild från Nationalencyklopedin, publicerad: 2011-05-14, hämtad 2011-05-17

http://www.ne.se/arv/1180870#http://www.ne.se/modals/view_picture.jsp?sectionId=1180871 || [facebox](#)

Statistik från SCB, publicerad: 2010-06-11, hämtad: 2011-05-01

http://www.scb.se/Pages/TableAndChart_295659.aspx